

Цукроварня

Іван Багряний

Товаришам присвячую.

Вона сьогодні дим пуска безбожно в небо синє...
За вісовою — бурти... бурти... скирти... далина...
Розлито спів широкий, золотий, осінній...
Сьогодні осінь упилає червоного вина.

За буртами підводи з сел, — стодзвонно руча хмара...
Заставлено возами всеньку путь.
Крізь вісову — на брутто, тару...
Тпру!..
На брутто лізе тара...
І сонце б'є копитами... з натуги дні сопуть.

І день крізь день...
Пролізли й хмари сірі,
пускають тоскню млу тягучу на поля...
А цукроварня день і ніч гутарить так весільно, —
так радісно здригається під велетнем земля.

Здалеку видно з рижих перелогів,
і чути, як завод з собою дні зове.
Мов корабель підняв високу щоглу д'горі,
з червоним стягом до майбутнього пливе.

В заводі музика, але не з струн гитари...
Понад балянсами колишеться плякат...

.....

І навіть підліток в захваті стежить соковари, —
та з батьком рядить вакум-апарат.

В а м, підлітки, заморені й бадьорі,
що в ритми праці рано вклали дні, —
і на спецодягу бруднім нашили ясні зорі, —
вам, трудженим, з минулого мій спів.

І

Гей, були дні, — та були ж дні,
та більше не будуть.
Снилось ніби людям у тяжкому сні, —
не скоро забудуть.

Плакали вітри та бори гули,
а гудки мовчали...
І ішли сини... і батьки ішли,
десь шляху шукали.

По шляхах стовпи... на стовпах слова:
імена забуті.
Скільки без стовпів, без жалю і слів
лягло на розпутті?

Йдемо в нову путь, топим дні в піснях,
в серці сонце грає, —
а гудки гудуть і сміються в днях
у новому краї.

Оцей завод і став кругом заводу,
і по тім березі розметане село,
і верби тихі ці, що ронять лист у воду,
і телеграф... — немовби так,
але не так було.

Стояло все лякливе і тривожне...
Забули люди, як колись гудок гудів, —
лише вночі по етажках порожніх
навшпиньки вітер сторожко ходив, —
та телеграф зудив... зудив...
А там десь, в Упаркомі
наради за нарадами вели...
В заводі пильно в нервній перевтомі
два комсомольці склади берегли.

А з степу шквиря синя та колюча
(а з степу звістки дивні і страшні) —
з розгону об димар розб'ється, шкваркне злюча
заграє на шибках в розбитому вікні.

Тоне тінь над городом, —
скорбна ніч не спить.
Телеграф тривогами
з безвісти шумить.

Гей, за перевалами
із тривожних сел
чорний та скривавлений
вилетів орел.

Впав на тихі заводі,
всюди сіє жах...

.....

Не один у жалобі, —
не одна в сльозах.

Не орел... — 3 бандитами
чорний крук Махно...
Вибито копитами
радощі давно.

Тоне тінь над городом...
Скорбна ніч не спить...
Телеграф тривогами
в розпачі шумить.

Виїздили із Укому вдвох.
Положили на тривогу сміх...
Вітер втомлений валяє з ніг.
Ніч спустила вії довгі в сніг.

Не барімося, Сенька, нумо... Раз!..
Поклади папери геть під спід...
Трохи ще лиш... Ну тепер гаразд...
Обережно, — ну чого так зблід?

Підтягнув тугу попругу вдруге.
Карабінку в передок... Набої.
"Ех, ма!" — лиш в хрестах хоругвить хуга...
По шосе за вітром скаче двоє.

Попереду ліс чорніє,
ліс чорніє ігуде...
Нічка в косах змову криє, —
ліс загнuzданий веде.

Над багаттям силуети...
коні сідлані хропуть...
.....
По буграх і по заметах
вибирають люди путь.

Ге-ех, коню, коню, кріпче
бий!
Чом, Іване, зажурився
так? —

Ану, лишень, карабін
набий, —
та не так же ти, ну от
чудак!

Положили на тривогу
сміх.
Скаче кінь, — мете під ноги
сніг.
.....
Цок — тінь...
Цок — тінь...
Товариш сторожкий кінь
та японський карабін.
Цок — тінь...
Цок — тінь...

Засікаються підкови,
проважа в простори млин...
Ніч в степу така здорова...
Цок — тінь...
Цок — тінь.
II

Свічею згаслою встромивсь у груди ночі

німий завод засмаглим димарем...
Невидний гість по чердаках лопоче
і хоче з велетня стягнути чорний шлем.

Повз склади тінь... — повз склади варта ходить, —
лупає млу очами вартовий.
Відкіль і хто? — відкіль, чи з заходу, чи з сходу?
А слідом пес кудлатий та старий.

У грудях велетня могильна тиша муки, —
машини сірим пилом узялись,
і на опущені міцні залізні руки
лягають спогади, — що діялось колись.

На них зависла тиша, натягається, ось лопне наче,
ось-ось, ось-ось, рухнуть, загудуть...
Готові стати на перший клич до праці,
стоять і ждуть, стоять...
Коли ж до них прийдуть?

...Веселий шум, веселий спів робочий;
І сотні їх — ним зрощених дітей...
Ні, то лиш хуга по даху лопоче
і вибиває злісно шкляночки з очей.

В конторі кинутій при каганці нарада:
із міста двоє (загнані з степів) і двоє заводських;
їх тіні на стіні невгаданим парадом
тривожно слухають і хиляться на них.

У суперечці здушеній точився частягучий, —
дзвонили в телефон і кидали слова,
і обіцяли їм.
З полегкістю (просушувать онучі)
кидали в пічку дошки та дрова.
Сказали з міста:
"Завтра, ждіть". —
Радіють, ждучи.

На сільській далекій церкві
ниють, давляться сичі, —

а по буртах пси обдерті
роздираються вночі.

По заметах вітер ходить,
ходить, свище та шумить,
у заводі спів заводить,
з флюгерами гомонить!

А в заводі:

"Хто там ходить?!!

Хто там ходить? Одійди!.."

Мла з кутків, як чорний злодій,
визирає без мети.

Вартовий їсть млу очима...

"Що судилось на роду?.."

Чорний вітер стука в браму
і танцює на льоду.

Десь полуплена хатина
загубилася в снігах.

Мабуть, любая дівчина
тане в думах і сльозах.

У вікні контори тьмяно
блима світло, — там не сплять.

.....

Обіцяли завтра рано
з міста конницю прислать.

Що то? —

Ген навислі хмари
підлизались язиком...

Запалив хтось скирти й вшкварив
по пустелі батогом.

Десь на сполох хтось несміло
то задзвонить, то урве...

В ляк вітряк розставив крила...

Став наливсь багрянцем вщерть.

Вітер з льоду сніг змітає
і над буртами гуде...

"Хто то в ніч німу безкраю
жах розгнuzданий веде?"

У заперту браму вдаривсь

скоком навісним загін.
Віддало гучним ударом
від понурих чоринх стін.
Вчотирьох в міцній засаді...
(Хто там скче, скільки їх!) —
Віддає луна браваду,
множить ропачі на сміх.
Налили село тачанки,
кулеметові вогні.

.....

Із-за стін безперестанку
опір стелиться на сніг.

Біжать слова дротами в інтервалах:
"...Завод...
Махно..." —
І увірвали на півслові дріт.
Дарма завод тривогу в трубку палить, —
даремно там десь хтось нервує і кипить.

А час біжить. Тримають хлопці натиск.
(Та скільки справді їх за мурами сидить?)
Видніє від пожеж і врешті мурне захист.
І хто прийде на гвалт?..
І дінешся куди?

Нема снаги і мочі...
Ні набоїв, ні людей...
Обсмалили крила в ночі
і не дінешся ніде.
А кінець відстать не хоче
і невблаганний іде.
Хтось свердлить і стука в мозок:
...Крах всьому... Руїна... Дим...

.....

Хто прийде, поки не пізно?
О, прийди, прийди!

Несила більш. Забилися в контору.
І залила кіннота з ревом двір.
Росте відчай і зло. Та тут не виб'ють скоро, —

останній — то до смерти вже опір.

А на селі затихли з переляку,
не голосять ні дзвони, ні сичі.
Кінець іде із червоно-чорним знаком
і синім реготом впивається, йдучи.
"Сівким кільцем обходять, облягають..." —
І лайка в бога сиплеться, як шріт.

.....

А з складів товпищем чували розтягають,
і комнезамівців вішають сільських біля воріт.

III

Із міста вилетів і покурів на північ
в ночі стривожений на гвалт "істреботряд", —
туди, де розпоров хтось груди чорно-сині
і де сніги в заграві майорять.

"Дайош бензол, солому під контору!.." —
А з вікон постріли одчайні і міткі, —
і знявся злий вогонь, та дим їдкий по двору.
В диму лящать іржання й матюки.
І кинувся один з тривогою до міста: —
"Тримайтесь, хлопці, скоро ми прийдемо..."

.....

По витих шибках розсипалось намисто.
Й здається ніч, як вічність — не стоїть й не йде.
"Е-ей, подався!..
Рраз!!" — і впав за тином:
чкурнув щосили... кров, але дарма.
Коли б якось... там вірний кінь... Та швидше б, не
настигнуть.
Туди — немає,
тьма.

Прокричали півні вдруge, —
крик уплівся в гвалт доби.
В ночі лопнули підпруги,
як знялася на диби.
В вікна кинулося двоє:
"Ех, була чи не була..."

(А четвертого набої
Розчавили геть до тла).
Впали в сніг, їх враз насіли, —
одного живцем взяли,
роздягли й кінчати діло
на аркані повели.
Другий в лід заціпив руки, —
більн не бачив і не чув,
прожував й останнім рухом
таємницю проковтнув.

Степами мчиться кінь, аж вітер в уха ріже, —
їздець безсило хилиться наниз.

.....

(Не зрадило чуття, кінь сизу млу прорізав
і до Укому мертвим вершинка привіз).

Тісним завулком, в одсвіті пожежі,
під брязкіт зброї з двору в двір ідуть;
шукають спільників й напівзамерзлу жертву
в петлі ведуть.

"Ну, признайся! Веди дворами...
де твої товариші?
А... Заціпив?!
Шомполами!!
спину гаслами спишіть.

.....

А значок під кожу вшить".
У полупленій хатині
загорілись каганці, —
юнака втягли із КІМом
в закривавленій руці.
Били довго, били пильно, —
аж примружились вогні.
Вирізали "кім" на тілі,
серп і молот — на спині.
На чолі зробили зорю:
Шкіру зняли до очей...
.....
І втопили спиртом сором,

тугу збештаних ночей.
Кров зійшла холодним потом.
Виє пес і скигле хтось.
В каганцевій похолоті
серце кригою взялось.
А в заводі шум і галас, —
п'янка... гуннів чи татар?
Чорт весілля править зараз...
Під коморами базар.

А на завод, останню міць напружив
"істреботряд"... "Ще трохи, ось-ось-ось".
І сотні три очейрішучістю примружив:
ошкиривсь кольт, блиснули шаблі вкось.

"Гей, завод пускайте!!! Труби!.."

"Гей, бензини і вогню!.."

"В дим!.." —

Та зціпив міцно зуби,
як поглянувв далину.

Сурма ревно так завила:

"Гей, збирайся і вирушай..."

Ніч тривогою забилась,
переповнилася вкрай.

За селом хвости зникають.

Хтось мерщій запону тче.

.....

"Як позаду не піймаєш,
попереду не втечеш, —
не втечеш..."

В хаті мрець.

Десь оплакують кінець —
піють півні, ридають.

Догорая каганець,
каганець догорає.

Не схотіло сонце сходить,
встав самотній сірий день, —
манівцями лячно бродить
і жахається пісень.
Розтягнулисятачанки

аж до красного Кута...

"Ех ти, жисть наша жестянка, —
тараканка золота..."

.....

Позбивались копита.

.....

Та-та-та-та-та —

Так

Так

Та.

Е-ех, яблучко

та поза клунюю.

Е-е-ю...

Фі-ій-ю...

...ій-ю

...ю... у-ік.

По заметах переметом

скаче, піниться юга...

Вітер-шибеник з кстетом

заливається в снігах.

А завод вцілів, — байдуже

мовчки дивиться в ставок, —

димарем знай хмари струже,

лиш не злічиться шибок.

По снігу і цукру чорні,

чорні плями і сліди...

І торчить в згорілім горні

пам'ять дикої орди, —

і кива —

сюди й

туди.

На чону раду збіглися собаки, —

по ожеледиці ворони лопотять.

І скаче на мітлі юга через байраки,

і віє вітер синій без пуття.

І замело сліди...

...Прийшли часи новітні;

ожив гудок, і ожило село.

І що було колись, сьогодні не помітно, —
Колись було.

Як шпачина бистра згряя,
прошуміли дні, літа... —

Нова поросьть поростає,
і цвіте стара мета.

Там, де зорі в небосхилі,
єсть одна ясна зоря, —
як перейдеш чорні ріллі —
там —

горить і не згоря.

Уклонюся їй привітно, —
вам, мої товариші...

Вірю:

ваша кров розквітне
співом-лементом машин.

День у день, на зміну з зміни
зміна зміну кличе жить...

Спів невпинний, спів машинний
перелогами шумить.

Будуть дні:

співець незнаний,
у незнаний день і час
оспіває дні жадані —
не для вас,
але й про вас.